

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Evropský mezinárodní systém pozdního středověku: italské
městské státy**

Patrik Pilous

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Evropský mezinárodní systém pozdního středověku: italské
městské státy**

Patrik Pilous

Vedoucí práce:

Mgr. Lubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jsem jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Poděkování

Děkuji mému vedoucímu práce Mgr. Ľubomíru Luptákovi, Ph.D. za inspirativní rady a inovativní přístup.

Obsah

Obsah.....	5
Seznam obrázků	6
1 Úvod.....	7
2 Představení městských států jako fenoménu	10
2.1 Pohled do struktury městského státu	13
2.2 Představení základu teorie Charlese Tillyho	17
3 Florencie	18
3.1 Demografická struktura, ekonomika a vývoj Florencie	19
3.2 Rozložení moci	24
4 Janov a Benátky.....	27
5 Městské státy - pohled myslitelů doby.....	32
6 Forma politického zřízení.....	35
6.1 Městská komuna	35
6.2 Signorie.....	36
7 Mezistátní vztahy a interakce	42
8 Závěr.....	47
Resumé	54

Seznam obrázků

Obrázek 1: Demografická struktura měst před začátkem pozdního středověku..	11
Obrázek 2: Grafické znázornění vztahu čtyř základních pojmů v teorii Tillyho.	17
Obrázek 3: Územní zisky Florencie v letech 1300-1494	21
Obrázek 4: Územní zisky Milána za vlády signorie Viscontů	41
Obrázek 5: Politická mapa Itálie roku 1494	46

1 Úvod

Fungování mezinárodního systému evropského středověku je v českém i mezinárodním prostředí dosud nepříliš zpracované téma. Jeho relevance je však nesporná – byl to právě tento systém, z něhož se zrodil moderní systém vestfálský, zvláštnosti a specifika fungování mezinárodní politiky v období zrodu modernity nám můžou pomoci vysvětlit, jak, proč a v jakých podobách se vlastně moderní systém vyvinul a etabloval. Tato práce se v rámci tohoto tématu soustředí na segment mezinárodního systému evropského středověku, který z hlediska zrodu modernity nese mimořádně důležitou roli – italské městské státy v pozdním středověku.

Cílem práce je představení městského státu jako aktéra mezinárodního systému evropského středověku. Budu zde rozebírat vnitřní a vnější fungování tohoto aktéra s důrazem na rozdíly ve fungování jednotlivých městských států. V práci budu rozebírat faktory růstu městských států v různých stádiích vývoje, a to především ve Florencii, Benátkách a Milánu. Svou práci ukotvím v teorii mezinárodních systémů Barryho Buzana a Richarda Littlea doplněné o relevantní koncepty věnované dynamickému vztahu mezi kapitálem a donucovacími prostředky v kontextu pozdního středověku a rané modernity. Data o fungování a interakcích městských států severní Itálie pozdního středověku budu čerpat především z bohaté literatury, z tradice evropské analistické historiografie, převážně z díla Jacquese Le Goffa. Dalšími stěžejními publikacemi jsou *City states in classical antiquity and medieval Italy* a *Power and imagination – city-states in renaissance Italy*.

V úvodní kapitole se chci věnovat vymezení pojmu městský stát a porovnání s jinými městskými státy napříč historií a prostorem. Dále bych chtěl zmínit geografický aspekt, proč právě v prostoru severní Itálie vznikaly tyto státní útvary, které mezi sebou měly rivalské vztahy. V úvodní kapitole také nastíním, jak město fungovalo, především představím základní faktické údaje,

kteře jsou důležité pro lepší pochopení dalších kapitol. Také zde poprvé zazní některé pojmy, které budou používány v celé práci a ke kterým se budu vracet.

V druhé kapitole bych chtěl analyzovat vzestup Florencie jako dominantní síly Toskánska, která nakonec tento prostor ovládla a stala se jedním z pěti nejmocnějších státních útvarů na Apeninském poloostrově. Rozeberu zde nástroje zvolené pro expanzi. Zaměřím se především na geografický kontext a budu se snažit přesně vyčíslit územní expanzi. Také se zaměřím na demografické faktory, které dobře dokreslují možnosti městského rozvoje.

Třetí kapitolu věnuji obchodním republikám¹, jak jsou nazývány městské státy, jejichž primární zisk byl z obchodování. Tyto městské státy soupeřily více mezi sebou než s jinými politicko-teritoriálními celky, a to jak v obchodní, tak i ve válečné sféře. Kapitola bude zacílena na Benátky, které prošly v pozdním středověku specifickou proměnou. Rozeberu důvody úspěšné benátské expanze a janovského neúspěchu ve sledovaném období s důrazem na jejich odlišnost od ostatních městských států, což je hlavním cílem této kapitoly.

Ve čtvrté, obsahem kratší kapitole bych chtěl analyzovat názory několika soudobých myslitelů, kteří o městech píší. Zásadním je Dante Alighieri, který ve svých dílech podporuje sjednocení Apeninského poloostrova. Pátou kapitolu dělenou do dvou částí rozeberu fungování dvou nejčastějších státních zřízení. První bude komuna a následovat bude signorie. Ukáži, kde leželo těžiště moci u obou zřízení a proč právě v pozdním středověku objevil trend přechodu od prvního zřízení ke druhému. Část věnovaná signorii bude doplňovat milánský příklad. Spojení tohoto města se signorií jsem zvolil záměrně, protože Milán byl velký městský stát a signorie v něm stabilně fungovala téměř po celé sledované období.

V závěrečné části se budu soustředit na interakci mezi těmito městskými státy. Především na interakci diplomatickou a vojenskou. Pomocí příkladů i již

¹ Vybral jsem si termín obchodní republiky, ale často se také využívá pojem republiky námořní. Tato práce se zaměřuje více na aktivity obchodní než námořní, i když se obě aktivity vážou na sebe.

zmíněných teorií bych chtěl ilustrovat fungování italského mezinárodního systému v pozdním středověku.

2 Představení městských států jako fenoménu

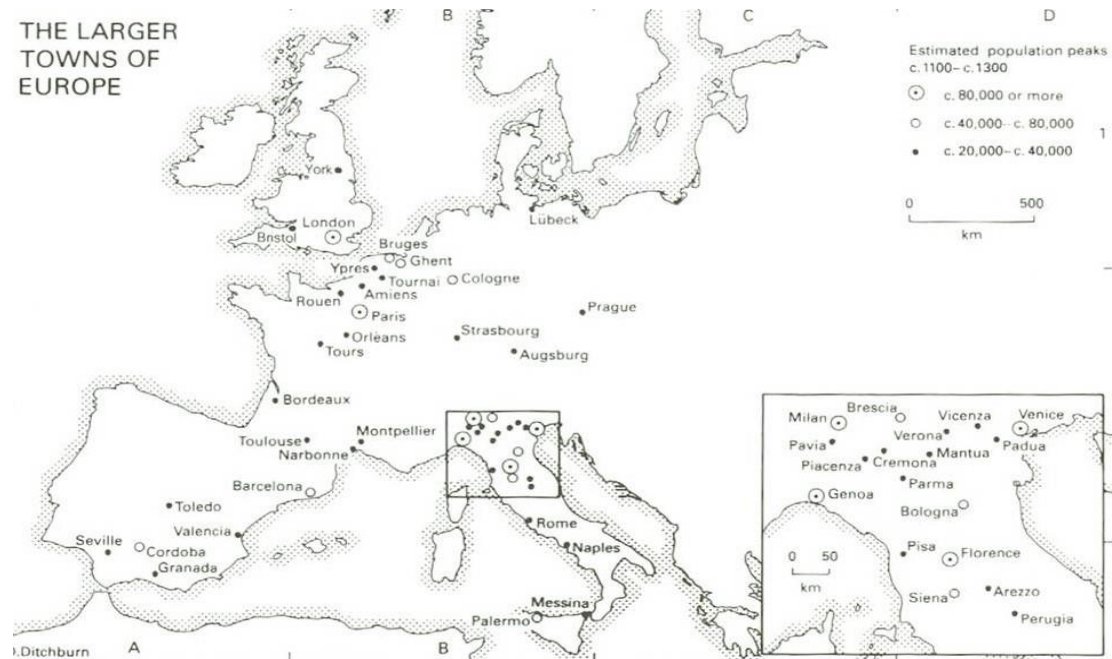
Historicky byla Itálie² pozdního středověku charakterizována jako velice kulturně rozvinutou oproti jiným oblastem. Burckhardt ji dokonce vyjímá z temného středověku, jak na něj nazíral, a staví ji na vyšší úroveň. Vytváří obraz pokročilé Itálie a do protikladu staví všechny ostatní oblasti. Itálii však chyběla jednota politická (Burckhardt in Le Goff 2005: 49 -50). Panoval zde systém městských států, které spolu vedly velmi často vojenské konflikty. Tento systém není specifický pouze pro prostor severní Itálie, ale v minulosti se vyskytoval na více místech v různých obdobích. Jeden z nejznámějších příkladů tohoto systému můžeme nalézt u systému helénských městských států v klasickém období. Celý prostor, na kterém se městské státy nacházely, sdílel společné prvky, jako byl jazyk nebo náboženství. Také lidé v tomto prostoru se díky společným znakům mohli vymezit například vůči sousedním Francouzům (Buzan – Little 2000: 174-176).

Oblast dnešní Itálie byla na středověké poměry hustě zalidněná. Odhady hovoří o sedmi až devíti milionech obyvatel, kteří se soustřeďovali převážně v severní a střední Itálii. Tento odhad je z konce 13. století, z období, kdy končí vrcholný a začíná pozdní středověk. Po celých 200 let, na které je zaměřena moje práce, už populace takového zalidnění nedosáhla. Důvodem byly specifické environmentální faktory, ke kterým se ještě v práci vrátím, jež v kombinaci s limity zdrojové základny a technologií ovlivnily zvláštní demografickou křivku evropského středověku (Procacci 1997: 56-57). Italské městské státy na severu jednoznačně patřily do ekonomicky významného koridoru měst táhnoucího se od severní Itálie přes nizozemská města až po jižní Anglii. Tato města tvořila v Evropě významnou hospodářskou sílu a výrazně se lišila od především agrárního zbytku. Ovšem i mezi nimi byl velký rozdíl. Italská města ovládala velké území a kontrolovala obchod ve Středomoří, převážně s luxusními surovinami. Mezi největší patřily Janov a Benátky, které mají v mé práci vlastní podkapitolu. Jejich dobovým severským ekvivalentem byla hanzovní města. Byla

² Termín Itálie označuje pouze prostor, kde se vyskytovaly italské městské státy.

menší a obchodovala spíše s běžnými surovinami – jejich výhodou oproti italským obchodním republikám byla jejich propojenost a tím silnější pozice (Buzan – Little 2000: 247-249).

Obrázek 1: Demografická struktura měst před začátkem pozdního středověku

Zdroj: <https://torendrebo.files.wordpress.com/2011/12/the-larger-towns-of-europe-1100-13002.jpg>, 3. 2. 2016

Ohraničení přesným letopočtem nemá v práci soustředující se na dlouhodobě působící faktory vývoje přílišný význam - budu se však pohybovat nejvíce v období 1300-1500. Jako symbolické mezní datum by snad více vyhovoval rok 1492, který v kontextu mé práce není důležitý kvůli Kolumbově výpravě do Nového světa nebo kvůli dobytí Grenady a „vyhnání muslimů z Evropy“, ale protože byl v ohrožení italský systém městských států po vpádu Karla VIII. s francouzskou armádou na Apeninský poloostrov (Le Goff 2005: 52-53). Toto ohrožení vnější imperiální mocí se stalo poměrně ojedinělé a v konečném důsledku i neúspěšné. K nejčastějším příčinám konce městského státu však patřilo právě pohlcení impériem nebo jiným městským státem, který měl imperiální ambice. Stát dostatečně silný na celkové pohlcení systému

se v italském prostředí pozdního středověku nevyprofiloval, a proto válečná snažení končila u ovládnutí sousedního *contada*³, nebo maximálně několika málo sousedních měst, jako tomu bylo v případě Viscontů, které zmíním v kapitole věnované signoriím⁴ (Buzan – Little 2000: 174-176). V Itálii nebyla města plně pohlcena nějakou vyšší entitou, jak tomu bylo například na území Francie nebo Německa. Nebylo zde žádné království, které by mělo plnou autoritu nad městy. Proto se z měst staly městské státy, svrchované politicko-teritoriální celky, které se řadí na podobnou úroveň jako království. Proces přechodu od města k městskému státu byl dlouhodobý a individuální (Molho – Raaflaub 1992: 591-595). Tento proces má hluboké kořeny v lidských dějinách – nejstarší příklady můžeme najít už v starověké Mezopotámii. Podobně dlouhou historii má specifická dynamika vývoje městských států, v níž si jeden městský stát podrobí ostatní, začne na ně uplatňovat svoji moc a integruje je do většího imperiálního celku (Tilly 1990: 1-2).

Itálii pozdního středověku zdobilo mnoho exkluzivních ekonomických výtvarků, které jsou používány do dnešní doby, jako je propracované bankovníctví, námořní pojištění a podvojný účetnictví. Také znalost pokročilých technologických postupů v kartografii, odlévání bronzů a stavebnictví (Molho – Raaflaub 1992: 11). Za podrobnější rozbor stojí především podvojný účetnictví, které napomáhalo obchodníkům a bankám udržovat absolutní přehled o jejich financích a majetku. Díky tomu dokázali podrobněji zjistit, jaký obchod je pro ně výhodný a jaký naopak ztrátový. Záznamy přehledně vykazovaly vložený kapitál a následný zisk, který plynul pro obchodníky. Italský obchodník měl v tomto směru konkurenční výhodu oproti obchodníkům z jiných krajín, v nichž se ještě podvojný účetnictví nevyužívalo (Bryer 1993: 113-114).

Dělba práce a měření času zase zajišťovaly efektivitu a přesnost. Městské státy měly třídně stratifikované obyvatelstvo – rytíře, obchodníky, vojáky, mnichy a mnoho dalších. Území Itálie pozdního středověku bylo podobné

³ Okolí města, kde byl praktikováno převážně zemědělství. *Contado* bylo pro město většinou existenčně důležité, především co se týče výběru daní a zásobování města surovinami – viz níže.

⁴ Signorie v mé práci budou označovat tyranské vlády jednoho muže, které se v italských městech pozdního středověku rozmohly. Nikoli radu priorů volenou na dva měsíce, jako tomu bylo například ve Florencii.

řeckým oblastem starověku, velmi vyspělé téměř po všech stránkách (Buzan – Little 2000: 176). Italské území je urbanisticky nejvíce rozvinuté v celé Evropě. Města jsou plánována mnohem honosněji s důrazem na krásu a oplývají památkami, na rozdíl od drtivé většiny ostatních středověkých měst, které jsou soustředěny především na účelnost (Le Goff 2002: 382).

2.1 Pohled do struktury městského státu

Centrem italských městských států, jak už z logiky věci vyplývá, bylo město. Přesněji město předindustriálního typu. Italská města vyčnívala svojí populační velikostí nad ostatními evropskými městy. Z této doby je známo pět měst přesahujících 50 000 obyvatel⁵. Le Goff píše o vztahu počtu občanů žijících ve městech k rozvinutosti oblasti. Jím vyřčené pravidlo zní, že čím více žije na území měšťanů, tím více se toto území rozvíjí nebo je již rozvinuté oproti ostatním. Navíc poukazuje na fakt, že města převyšují významem svůj demografický obsah. Ve městech vznikají univerzity, začíná se sem stahovat šlechta, rozvíjejí se zde žebravé řády, stávají se centry řemesel. Města se přizpůsobují feudálnímu systému, ale zároveň utvářejí svůj nový systém (Le Goff 1999: 124). V období pozdního středověku na území Itálie nevznikala téměř žádná nová města, což bylo v protikladu s převážným zbytkem Evropy. Populační změny probíhaly v rámci měst etablovaných, které měly většinou dlouhou a bohatou historii. Italská města také spravovala mnohem větší území než města na sever od Alp, kde byl průměr někde mezi jedním až dvěma tisíci kilometry (Molho – Raaflaub 1992: 591). Italské městské státy byly více podobné městům z doby římského impéria než antickým městským státům, kultura byla samozřejmě antickou inspirovaná. Toto se odráželo na podobě měst i na občanech. Na druhé straně tady byl prvek měšťana ve středověkém smyslu slova. Také obchodní duch, který jasně prostupoval společností, rozdělování úspěchů města mezi komunu a občany (Molho – Raaflaub 1992: 591- 595).

Weber odlišuje italská města od ostatních evropských. Italská města vkládá někam mezi současná evropská města a stará antická polis. Jsou zde obchodní

⁵ Obrázek 1. zobrazuje v období 1100 – 1300 pouze čtyři města.

republiky, ale i vnitrozemská města obklopena tradičním *contadem* (Weber in Molho – Raaflaub 1992:28). *Contado*, neboli zázemí města, bylo pro některé historiky prvním definičním znakem města. Takto to definoval například historik Sombarto: „Městem je jakékoli sídliště, jehož obyvatelé jsou co do své výživy závislí na vnější zemědělské produkci“ (Sombarto in Le Goff 2012: 16). *Contado* bylo obýváno převážně zemědělci (*rustici*). Tito obyvatelé, kteří jasně patřili pod správu městského státu, však v drtivé většině nedisponovali občanstvím, které bylo podmínkou pro participování na vládě nebo obsazení nějaké funkce ve správě města. Všechny reprezentativní orgány obsazovali měšťané, kteří občanství měli (Molho – Raaflaub 1992: 591- 595). Participování na vládě nebo vykonávání některých svobodných profesí bylo také zapovězeno židům. Bylo po většinou nemyslitelné, aby žid rozhodoval o křesťanovi. V průběhu 14. a 15. století se však v italských městech rozmáhají židovští bankéři a lékaři, jejichž status se v mnohých případech řeší dočasným občanstvím (Cavallar – Kirshner 2011: 270). Logicky se tedy stávalo, že měšťané prosazovali své zájmy a zvyhodňovali se na úkor obyvatel *contada*. Přestože jeho obyvatelé byli takto znevýhodněni, *contado* bylo většinou velmi kompaktní, spolehlivé a nepostradatelné pro město. Metaforicky řečeno, město byla hlava a *contado* končetiny. Města měla sice výsadní postavení, ale bez *contada* by nemohla fungovat (Molho – Raaflaub 1992: 591- 595). Pokud se na město podíváme optikou některých myslitelů, ze kterých bylo ve středověké politické filosofii čerpáno. Tomáš Akvinský město nadřazuje nad venkov velmi zřetelně. Venkovský život považuje za nuzný a méněcenný. Město potřebuje venkov jen k dodávkám potravin. V městě také vidí ekonomicky výhodné uskupení. Aristoteles v obci vidí spíše svobodné občany a jejich politické vyžití. Vylučuje z obce kupce, řemeslníky a rolníky. Bez nich by sice obec nemohla fungovat, ale nepovažuje je za plnoprávné občany. U Aristotela je vidět, že postavení kupce si prošlo jistou proměnou, ale u rolníků zůstal status velmi podobný (Kudrna 1964: 100-101). Pokud se ještě vrátím k výše nastolené paralele s antickými polis, tak je důležité upozornit na určité odlišnosti. Středověké město

je více účelově zaměřeno na koncentraci obchodu a řemesel - je zde viditelnější hranice mezi městem a okolními oblastmi (Le Goff 2002: 379).

Prestiž města také zvedá vyšší cena pozemku. Například v Miláně byl pozemek třicet šestkrát dražší než na blízkém italském venkově. Při růstu města se spekulace s pozemky stala velmi lukrativním obchodem především významných italských rodin. Zájem lidí o život ve městě je příčinou vysokých cen pozemků. Tento faktor se promítá i do architektury. Začínají se stavět vysoké budovy o pěti až šesti patrech, které jsou umístěné na sebe těsně. Nejlépe to je vidět ve Florencii, Pise či Sieně (Le Goff 1999: 127). Ve městech se nestaví pouze budovy k bydlení nebo přímému ekonomickému užítku, ale také čím dál tím více budovy, které mají zvýšit prestiž města a ukázat ekonomický úspěch. Kláštery, sochy, honosné úřední budovy patří k úspěšnému italskému městu, které se snaží vyrovnat Římu. Také však zázemí pro vzdělání nebo nemocnice. Vrcholnou úřední budovou města je radnice, kde sídlí podesta jako vrchní úředník a také se zde schází městské shromáždění. Velikost a honosnost radnice odráží prestiž města (Dean 2000: 5).

Italské městské státy byly velmi precizně spravovány. *Vicus* byl hospodářsky správní jednotkou italských měst. Tento okrsek zahrnoval přibližně sto rodin, i když počty se mohly lišit. Často byl takový okrsek vázán na farnost. V čele okrsku stáli předáci, kteří se starali o bezpečnost a dodržování pravidel. *Vicus* měl v péči vlastní obecní majetek, staral se o vybírání daní a stával se vlastní ekonomickou jednotkou, avšak řešení podstatných otázek spadalo pod vrchní pravomoc komuny, která také jmenovala úředníky. Každý okrsek mohl mít svoji vlajku, pod kterou v případě války bojoval. Okrsek byl základní jednotkou, která tvořila uspořádání italských měst ve středověku. V signoriích se správa příliš nelišila (Kudrna 1964: 102-103).

Středověké město bylo ale také velmi citlivé. Morové rány nejvíce postihly města s hustým zalidněním, protože mor se rychle šířil. Ve městech velmi bujely i jiné nemoci díky velké koncentraci odpadků a kryš (Le Goff 1999: 128). V Itálii byla síť měst jedna z nejpropojenějších v Evropě. Velká města byla relativně

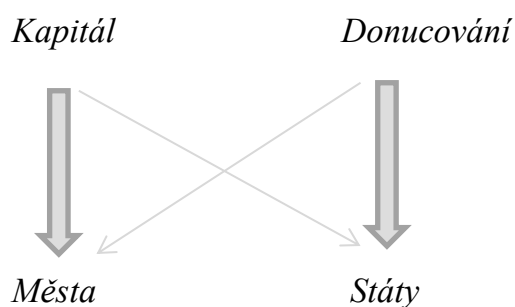
blízko u sebe a vládla mezi nimi čilá nejen obchodní interakce. Pokud přišel mor, tak umíralo nejvíce lidí právě ve městech. Většina měst měla i negativní poměr porodů k úmrtím, proto zde musela být migrace, která doplňovala populaci ve městech (Tilly 1990: 48-49). Město absorbovalo velké množství lidí z okolních vesnic, ale byla zde i migrace z větších vzdáleností. Například do Florencie okolo roku 1450 přicházelo na tisíce Piemontanů a obyvatel zaalpských krajů. Procento nově příchozích se v některých městech přehoupl přes 50% a tito lidé si uchovávali některé zvyky a zvláštnosti svých domovin. Pro nejbohatší městské rodiny, které většinou utvářely politickou vůli, byli nově příchozí důležití, ale vyvolávali i určité obavy. Nově příchozím byly ve městech kladeny různé právní a společenské překážky, které se odvíjely od potřeby města po nových lidech, což se projevovalo i v dobové kultuře - Dante například za nově příchozími vidí mravní úpadek jeho rodné Florencie (Le Goff 1999: 129).

Rozkvět měst s sebou přináší střet dvou právních systémů - jeden rozvíjející se ve městech a druhý, který prosazuje venkovská šlechta. Ve městech se unifikuje právo na majetek, obchod a různé aktivity spojené s obchodem. Městských výhod mohli však využívat jen ti, kteří měli domovské právo. Člověk mohl toto právo získat většinou za podmínek vlastnictví nemovitosti ve městě, soustavným provozováním řemesla nebo dlouhodobým pobytem. Mnoho nemajetných se proto nikdy nestalo občany měst a nemohlo výhod z toho plynoucích využívat. Město poskytovalo některé jistoty pro všechny, a to například jakousi solidaritu nebo ochranu. Symbolem ochrany byly jednoznačně hradby. V kontinentální Evropě byl ochranný prstenec zjevným symbolem města. Na tento prvek ochrany připadalo velké množství peněz rozpočtu města. Navíc pokud město rostlo, muselo hradby rozšiřovat a to se dělo poměrně často. Brány měst se uzavírají za soumraku a čtvrti měst byly často děleny podle hradeb (Le Goff 1999: 126-127). Weber toto dělení do čtvrtí považuje za čistě umělý prvek, který sloužil jen k pragmatickým účelům a nevystihoval nějakou budovanou strukturu (Weber in Molho – Raaflaub 1992: 21).

2.2 Představení základu teorie Charlese Tillyho

Charles Tilly operuje se čtyřmi pojmy (město, stát, donucování a kapitál). Tyto pojmy dává do vztahu tak, že kapitál utváří základ města a donucování základ státu. I kapitál však ovlivňuje stát a opačně donucování ovlivňuje město. Pokud se město rozrůstá ve stát, tak se podle této teorie přechází od kapitálu více k donucování. Pro úspěch města byla důležitá akumulace a koncentrace kapitálu. Pouze přítomnost obojího zaručovala městu dominantní postavení. Města v Itálii měla mnoho nástrojů pro koncentrování kapitálu v centru. Na území *contada* se nevyskytoval podobně ekonomicky silný subjekt, kterým bylo město spravující *contado*. O akumulaci kapitálu se starali především obchodníci, bankéři a majetní měšťané (Tilly 1990: 15-19). Obchodníci v některých etapách řídili život ve městech více než samotná města. Čím však byla města větší, tím více ovlivňovala dění na úkor obchodníků. Město si vytvářelo svoji institucionální strukturu a začalo se posouvat podobností od města ke státu. Místo procesu segregace, vyčleňování docházelo k procesu integrace. Tím se městské státy stávají základem pro pozdější národní státy. Tento trend není obecně platný. Obchodní republiky například vykazují spíše opačný trend v pozdním středověku (Hanagan – Tilly 2011: 19-21). Městské státy obvykle vykonávaly kontrolu především nad samotným centrem a druhotně nad svým *contadem*. Jejich kapacity v donucování byly omezené a často platilo, že čím dále od centra se oblast nachází, tím menší možnosti donucování centrum má. Centrum městského státu je také nucené ke kooperaci a jednání s konkurenčními centry (Tilly 1990: 24-25).

Obrázek 2: Grafické znázornění vztahu čtyř základních pojmů v teorii Tillyho

Zdroj: (Tilly 1990: 16; překlad vlastní).

3 Florencie

Mnoho historiků v čele s Buckhardtem označují Florencii za nejvíce kulturně rozvinuté město, kde renesance dosáhla nejvyššího bodu rozkvětu. Republikánství a pokrokové pojetí státu se blížilo moderním státům evropským v 19. století. Také byl kladen důraz na individualismus a rozvoj jedince (Findlen 2003: 34).

Florence se stala dominantní silou v Toskánsku až poté, co se vzpamatovala z morové rány. Následně poměrně rychle Florentská republika ztrojnásobila své teritoria. K tomu používala tři metody rozšiřování území: nákupy, dobývání a aliance. Získané území se Florentská republika snažila zintegrovat do státu. S touto expanzí se silně pojí fenomén florentské renesance, která v tomto období probíhala a formovala politickou a institucionální tvář města, stejně jako mentalitu obyvatel Florencie. Získaná území musela přijmout florentskou elitu, která poměrně agresivním způsobem spravovala nově získané území s důrazem na jeho trvalou integraci a nastavení společných tradic na celém území vznikajícího teritoriálního státu.

Teritorium, které Florencie zabírala kolem roku 1420, mělo rozlohu přibližně 11 000 km², což převyšovalo rivalskou Sienu s 6000 km² i západně ležící Luccu s 1000 km². Ovšem oproti Milánu a jeho 27000 km² nebo Benátkám s rozlohou 30 000 km² byla Florencie jen třetinová. Objektívni geografické podmínky nebyly rozvoji Florencie jako dominantního města nakloněny. Florencie se nenacházela na významné spojnici Via Francigena, která vedla z Říma na sever. Také neměla přístup k moři a výhodám, které s tím byly spojeny. Díky slabým dynastickým nárokům se ve Florencii vyprofilovala v první polovině 12. století komuna, která měla nepochybný podíl na pozdějším rozvoji města.

Základem pro vznik městského státu bylo ovládnutí a správa okolních oblastí. Proto docházelo k třecím plochám, například mezi Florencií a Pisou. Pisa udělala novou síť hranic zasahujících do území, která Florencie považovala za své *contado*. V Toskánsku bylo mimo velkých měst (*civitates*), mezi která patřila

Florence, také mnoho měst malých (*terre*). Tato malá města byla řízena svými institucemi a vládla na svém vymezeném území. V okolí Florence se nacházelo například San Gimignano s rozlohou 139 km² nebo Prato 131 km². V první fázi Florence upřednostňovala síť aliancí s těmito městy (Connell – Zorzi 2000: 1-9). Nakonec se však i konkurenční Pisa stala *contadem* Florence. Pro Florencii bylo zahrnutí měst Pisa a Livorno velice strategické, protože obě tato města měla mořský přístav, který Florence nutně potřebovala k dalšímu rozvoji. Důležitý pro ni byl především přístup k janovským obchodníkům poskytující širokou možnost importu a exportu (Martines 1988: 131).

3.1 Demografická struktura, ekonomika a vývoj Florence

Na počátku pozdního středověku se Florence stává jedním z největších měst západní Evropy se 100 000 obyvateli. Za předešlých sto let se jí podařilo zvýšit počet obyvatel o více než 80 000. Její největší regionální konkurenti - města Pisa a Siena měla poloviční populační velikost, Lucca byla čtvrtinová a Arezzo jen pětina. Když se Florence stala ekonomicky a politicky dominantním celkem, změnila svoji politiku a začala teritoriálně expandovat. Tuto expanzi zažehl velký hladomor, který postihl město v letech 1328-1330. Hladomor začal snižovat populaci v Toskánském regionu, kde žilo přes milion lidí. Další rána přišla v morových letech 1347-1348 - po této katastrofě přistupují oslabená okolní města Prato, San Gimignano a Colle na podrobení se florentské nadvládě. V roce 1427 byla v relativních číslech Florence ještě dominantnější, ale v absolutních ztratila téměř dvě třetiny populace. Na tomto příkladu můžeme vidět, jak je počet obyvatel středověkých měst vratký. Obzvláště populační úbytek v důsledku moru nebo hladomoru dokázal zásadně oslabit lidské kapacity města (Connell – Zorzi 2000: 8-10).

Profit města se skládal z několika oblastí. Kromě obchodníků, kteří byli rozptýleni po mnoha městech Evropy, to byl zejména bankovní sektor, který ve Florencii nabyl nebývalého rozkvětu. Obyčejným Florentánům dávaly práci však hlavně dílny. V období, kdy Florence dosahovala počtu 100 000 obyvatel,

pracovalo na 30 000 občanů v přibližně 200 dílnách na zpracování vlny (Hibbert 1997a: 65-66).

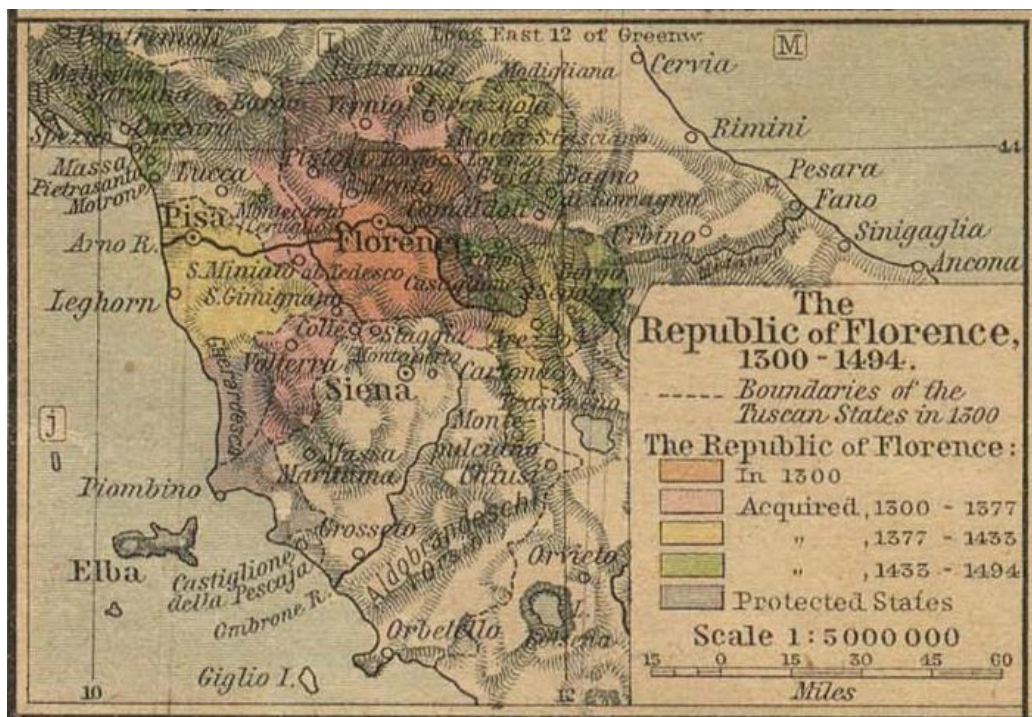
Connell vzestup Florencie rozdělil do tří období. První trvalo zhruba od 1250 do 1310. Hlavním cílem Florencie v této periodě byla konsolidace blízkého *contada* a jeho účelné spravování. Spoléhalo se na chytrou obrannou politiku a síť aliancí. Zde byly položeny pevné základy pozdější hegemonie v Toskánsku. Konkurenční Siena byla příliš uzavřena ve vlastním městě a nesoustředila se příliš na vnější politiku (Connell – Zorzi 2000: 11-12). Florencie se v období po černé smrti nebála vynaložit značné finance na správu a udržení nově přidružených měst. Tyto finance získala především z nepřímého zdanění potravin a vína. Florencie musela v každém z nabytých měst udržovat stálou vojenskou posádku, také vydržovat silnou jízdu, která bude mobilní a bude schopna rychle reagovat v rámci Toskánska (Hibbert 1997a: 75).

Druhé období navazovalo na první a trvalo do roku 1378, kdy byl uzavřen mír s papežským státem. V tomto období Florencie čelila větším aktérům, jako byl Milán nebo již zmíněný papežský stát. Proběhlo jedno ze střetnutí s konkurenční Pisou, které Florencie vyhrála. V tomto období také odrazila expanzivní výpady Castracaneho, který si podrobil v Toskánsku několik měst. K těmto především defenzivním aktivitám vytvořila také ochranou zónu, která obklopovala tradiční blízké *contado*. Pro Florencii bylo také důležité napojení na obchodní tepny, které přinášely městu prosperitu (Connell – Zorzi 2000: 11-13). Na počátku druhého období se osamocená Florencie jasně ohradila proti císaři Jindřichovi VII., který táhl na Apeninský poloostrov zjednat si autoritu. Osamocená Florencie se dokázala ubránit drtivé císařské přesile díky novému opevnění a tím si zjednat respekt. Současník Dante se na vpád císařských vojsk do Itálie díval odlišně než většina Florent'anů. Viděl v Jindřichovi VII. oprávněného dědice a věřil, že přinese italským městům mír a prosperitu (Hibbert 1999a: 51-54).

Třetí období je možno nazvat teritoriálně expanzivním. Pomyslným začátkem může být připojení města Arezzo v roce 1380. V tomto období byla

zaznamenána největší expanze nejen Florencie, ale také Milána, kterému se Florencie musela bránit. O milánské expanzi se ještě zmíním v souvislosti se signorií, která město řídila v kapitole tomu vymezené. Florencie nejdříve dokázala čelit kapacitně silnějšího Milána a nakonec dokázala získat zásadní města, která významně navýšila teritorium a postavení Florencie v italském prostoru. Právě v tomto období dokázala ovládnout již zmíněná města Arezzo, Pisu a Livorno, pak také Volterru, Pistorii, Cortonu, Castrocaro i mnoho dalších. Toto období Connell uzavírá rokem 1440, kdy došlo k bitvě u Anghiari. Po tomto období Itálii dominuje pět hlavních teritoriálních celků. Jedním z nich se díky obratné politice a odvaze stala i Florencie (Connell – Zorzi 2000: 11-14).

Obrázek 3: Územní zisky Florencie v letech 1300-1494

Zdroj:

http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/shepherd/italy_1494_shepherd.jpg, 3.
2. 2016

Na příkladu Florencie bych chtěl demonstrovat vztah města (centra) a *contada* (periferie). Politika vztahů Florencie k její periferii se týkala především daní, které centrum uvalovalo. Daně nebyly v žádném případě rovné a právě vztah k centru byl určujícím faktorem jejich výšky a charakteru. Dalo by se to zobecnit tak, že čím dále od centra se oblast nacházela, tím méně výhodné podmínky měla. Oblasti těsně za zdmi města se těšily mnohem příznivějším vyhlídkám než například oblast v horách na periferii spravovaného území (Findlen 2003: 34). Kolem roku 1400 daňová zátěž *contada* dosáhla vrcholu. Farnost Mangona například odevzdávala v těchto letech přibližně 44% příjmů, což bylo několikanásobně více, než odevzdávaly farnosti v okolí města. Tento přístup k venkovu byl však neudržitelný a roku 1427 byly daně na celém území sjednoceny. Florencii k tomu tlačila skutečnost vysídlování vysoce zdaněných částí území. Například již zmíněná farnost Mangona ztratila přes ¾ populace a nacházely se zde i vesnice, které díky přehnaně vysokému zdanění úplně zanikly. Pro tuto oblast byla daňová politika Florencie z demografického hlediska větší ranou než morová vlna, která se Itálií přehnala. Navíc zemědělci převážně z horských oblastí se přesouvali z *contada* Florencie do konkurenčních států. Touto nešetrnou politikou vůči zemědělcům z hor Florencie ztrácela obyvatele, výnosy z daní a nebezpečně destabilizovala své *contado* (Findlen 2003: 35-37). Tilly tento efekt popisuje jako nedostatek donucování, kterým by městské státy přiměly obyvatele daného území podřídit se autoritě centra, i přes nastavení podmínek pro obyvatele nevýhodné. V Itálii docházelo k migraci a obyvatelé se mohli přesouvat pod autoritu jiného městského státu (Tilly 1990: 24-25). Vyšší danění rurálního obyvatelstva bylo běžné téměř ve všech městských státech. Měšťané mohli vlastnit půdu v *contadu* a pronajímat ji zemědělcům, kteří byli výše zdaněni než měšťané. Tím si město drželo privilegium nad venkovem. Být měšťan znamenalo společensky více než být venkovan (Molho – Raaflaub 1992: 598-599).

Ve Florencii žilo poměrně dost velice majetných měšťanů, kteří tvořili ekonomické zázemí města. Za většinou teritoriálních expanzí stály stabilní ekonomické zdroje města, z kterých bylo možno čerpat. Podobně jako

v Benátkách i zde byla důležitá skupina velice zámožných obchodníků, kteří měli i velký vliv na politické směřování města. Ekonomický vývoj městu umožnil přechod z občanské na mnohem nákladnější žoldněřskou armádu. I přes dobré výnosy se Florencie začala zadlužovat. Například v roce 1303 byl veřejný dluh Florencie 47 000 florinů a o čtyřicet let později již 600 000 florinů. V období expanzivní politiky a častých válek růst dluhu nabral dalších rozměrů. V roce 1395 při prvním příměří s Milánem dluh činil astronomické 3 miliony florinů. Ve třetí a čtvrté dekádě 15. století museli obyvatelé města půjčit samotnému městu 5 milionů florinů. To se zdá v dobovém kontextu neuvěřitelnou částkou, když kompletní deklarované bohatství občanů města činilo něco přes 10 milionů florinů. Více než měšťané byli zatíženi již zmiňovaní obyvatelé venkova, ze kterých se město snažilo dostat co nejvíce prostředků. To však bylo kontraproduktivní, jak už jsem vysvětlil (Connell – Zorzi 2000: 13-15). Florencie využívala finance i k podplácení nepřátel. Kondotiér Francesca Sforza vyinkasoval 50 000 forintů, aby nechodil městu Lucca na pomoc při jeho dobývání. Florentská žoldněřská armáda se totiž s dobře cvičenou milánskou armádou nemohla měřit (Hibbert 1997a: 36-37).

Žoldněřské armády se nesnažily o dosažení rozhodujícího střetu s nepřítelem, ale spíše směřovaly k postupnému taktickému oslabování nepřítele. Probíhaly malé lokální šarvátky a obléhání hradeb. Žoldáci byli profesionální vojáci, a proto pro ně byl trvalý konflikt výhodný - naopak pro města byly náklady na válku astronomické. Například válka Osmi svatých stála Florencii 2 500 000 florénů. Problematičnost žoldněřské války byla evidentní, ale pro Florencii k obraně svých pozic nutná (Procacci 1997: 61). Charles Tilly tento způsob vedení války a zajišťování chodu města vymezuje jako charakteristické pro jedno ze čtyř období v dějinách od roku 990-1990. Dalším znakem byly časté a vysoké půjčky měst nebo států od převážně soukromých aktérů. Oba znaky byly částečně propojené. Město potřebovalo kapitál, aby mohlo udržovat žoldněřskou armádu a vést žoldněřské války – získávalo ho tak půjčkami, jako i zlepšováním svého systému výběru daní. V následujícím období se podle Tillyho státy více integrují do národních státních celků, které oproti městským státům poskytují

výhodnější techniky správy politicko-teritoriálního celku. Žoldněrský způsob vedení války je vytlačen masivními národními armádami, které jsou méně nákladné a mnohem více účinné. Důraz se od kapitálu přesouvá více k donucování (Tilly 1990: 28-29).

3.2 Rozložení moci

Ve Florencii jsou na první pohled zřejmá dvě centra moci Palazzo Vecchio (jako centrum světské moci) a katedrála, popřípadě biskupský palác (jako centrum moci duchovní). Toto členění je zřetelné i v dalších italských městech. Biskupové měli obrovské pravomoci především před vznikem komun, kdy vykonávali mnoho veřejných funkcí: výběr daní, cel, hospodaření s veřejnými financemi nebo sbírky na stavbu opevnění. Tyto funkce v průběhu času začaly přecházet na komunu a vytvořily se dvě centra moci (Findlen 2003:181-183).

V 15. století již byla moc biskupů velmi omezená a těžiště moci se přesouvalo k cechům a především bohatým rodinám města. Mocné rodiny města si udržovaly kontrolu nad rozhodnutími komuny, zejména díky kapitálu, kterým dění ve městě ovlivňovaly (Hibbert 1997b: 50-51). Nejznámějšími byly rody Albizzi a Medici. Rod Albizzi si držel výsadní postavení ve městě v období, které se shodovalo s poslední, tedy třetí, fází florentské expanze. Členové rodu měli zásadní hlas v prosazování cílů města, a tedy mají velký podíl na vrcholné teritoriální expanzi. Následně je vystřídal rod Medici, který uplatňoval odlišnou politiku soustředující se spíše na akumulaci kapitálu (Connell – Zorzi 2000: 20-22). Albizziové měli ambice stát se naprostými vládci města a přímo vystupovali proti všem dalším mocným a bohatým rodům. Když se snažili odstavit rod Medici, podcenili jejich vliv a spojence. Za rod Medici se postavila nejnížší florentská třída, mnoho vzdělaných Florent'ánů, Benátky, papež a mnoho dalších. Takový tlak Albizziové neustáli a nakonec byli sami vyhnáni z města. Po tomto období Cosimo de Medici řídí Florentskou republiku společně s komunou. Je jakousi šedou eminencí a všichni aktéři vědí, na koho se obrátit, pokud budou chtít jednat s Florencií (Hibbert 1997b: 52-56). Oficiálně vládu Florencie

reprezentuje jako hlavní orgán devět priorů, kteří jsou losováni vždy na dva měsíce. Vylosovaní zástupci spolu žijí a rozhodují po celou dobu mandátu. Jsou zde i dva poradní orgány po dvanácti a šestnácti členech. Fungovaly i příležitostně svolávané sbory, které se například soustředily na obchod nebo bezpečnost. Tyto sbory měly poskytnout profesionální náhled na vybranou oblast. V krizových situacích mohli všichni muži města ustavit sbor s velice rozšířenými pravomocemi (Hibbert 1997a: 55-56)

Ani Florencie, v níž byla zakořeněna hluboká republikánská tradice, se nevyhnula různým excesům. Jedním z nejvýraznějších byla vláda dominikánského kněze Savonaroly. Byl fanaticky přesvědčen o své pravdě a tvrdě potíral všechny formy hříchu ve Florencii. Ve faktické rovině to znamenalo ničení vzácných uměleckých děl a vystavování Florencie do jakési izolace. Savonarola vládl ve Florencii čtyři roky a to hlavně díky Karlu VIII., který právě v této době táhl na Neapol a plně zaměstnával celý Apeninský poloostrov. Po svržení savonarolova režimu se do vysokého úřadu dostává Niccoló Machiavelli, který bez velkých zkušeností získává vysoké úřední místo v obnovené republice. Tato republika byla oprostěna od velkých oligarchických zásahů. Následně je vyslán na diplomatickou misi, při které se snaží přesvědčit francouzského krále, aby poskytl Florencii pomoc v boji proti Pise, která se rozhodla osvobodit z florentského područí. Zde můžeme vidět zásah Francie do systému městských států již po druhé v krátké době. Diplomatické vztahy se neomezují na krátké návštěvy, ale vyslanci žijí trvale na dvoře jiných státních útvarů. Podrobněji v kapitole věnované diplomacii (Skinner 2000: 1-11). Koncem 14. století se do systému italských městských států vměšuje několik velkých okolních aktérů. Hlavním je Francie významně ovlivňující dění v Itálii, ale naopak konec Machiavelliho kariéry ve florentské státní správě zapříčiní jiný velký hráč - Španělsko, které vtrhlo do Itálie, zatlačilo Francouze a donutilo Florencii kapitulovat. Španělsko dosadilo zpět rod Medici, který narušil republikánský systém vládnutí (Skinner 2000: 21-23).

Jedním z největších rivalů Florencie byla Siena. Oba státy se nacházejí v Toskánsku a do vzestupu Florencie na tom byly podobně. Siena se přiblížila, ale nikdy se nedostala mezi nejvýznamnější města Itálie. Na příkladu Sieny je vidět fenomén polycentrismu v městském vládnutí, kterému se budu věnovat více v jiné kapitole. V Sieně bylo pět hlavních skupin, které usilovaly o moc. Jedna byla částečně a druhá úplně vyloučena, ale členové zbylých tvořili vládu. Takto to fungovalo po většinu 15. století a Siena měla jednu z nejširších skupin vládnoucích v Itálii. Tato široká vláda přinesla jisté štěpení a parcelování funkcí. Ani Siena se však nevyhnula genezi, která postihla téměř všechna města a to přeměny v signorii. Přílišný polycentrismus mohl v rozhodující fázi boje o dominanci v Toskánsku Sienu znevýhodnit a tak předurčit její podřadnější pozici v systému⁶ (Shaw 2006: 1-6).

⁶ Podřadnější pozici v systému myslím to, že se nedostala mezi pět nejmocnějších subjektů Apeninského poloostrova po míru z Lodi 1454. Siena byla tzv. nárazníkový stát nebo městský stát druhého řádu v rámci italského systému (Molho – Raaflaub 1992: 611-613).

4 Janov a Benátky

Janov a Benátky byly obchodními republikami, které měly hlavní zisk právě z obchodu. V 15. století činily výnosy z dálkového obchodu 40% zisku Benátek, které ovládaly zásadní dalmátské pobřeží. Vztah Benátek a Janova byl rivalský. Obě republiky disponovaly mohutným loďstvem a vlastními loděnicemi. Středomoří byl prostor, kde se tyto, ale i další obchodní republiky střetávaly a bojovaly o obchodní kolonie. Severní Itálie byla obchodní branou do Evropy a italští kupci vytvářeli pobočky napříč křesťanským, východokřesťanským i arabským světem. Obě obchodní republiky měly i velmi rozvinutou řemeslnou výrobu. Janov vynikal v železářských výrobcích a Benátky mistrně zvládaly sklářství a hedvábnictví. Zisky z obchodu přinesly do Itálie mnoho drahých kovů a to daly vzniknout benátskému dukátu nebo florentskému florénu (Čornej1995: 276). Benátky a Janov jsou označovány Tillym za města nejvyšší úrovně ovládající obchod v bezprostředním okolí, stejně jako tisíce kilometrů od města.

Jak již bylo zmíněno, tato města se soustředila především na luxusní suroviny, typu koření a hedvábí. Využívala výhodnou pozici prostředníka a exkluzivity zboží, například obchodníci Janova vytvářeli skromné diaspory, které však naprosto ovládaly místní obchod (Tilly 1990: 51-52). Obchody s luxusními produkty na dlouhé vzdálenosti byly výhodné již ve starověku. Na rozdíl od obchodu s běžnými surovinami totiž umožňovaly výrazně vyšší marže a vyžadovaly vynaložení podstatně méně energie na přesun menších objemů vzácných komodit. Obchodní republiky obnovily tuto činnost s ještě větší efektivitou ve středověku (Buzan – Little 2000: 93). Benátky ani Janov necílily primárně na teritoriální expanzi v okolí města, ale jejich pozornost se soustředila na území výhodná pro obchod, převážně již zmíněná Levanta a pro Benátky dalmátské pobřeží a ostrovy ve Středomoří. V 15. století Benátky dosáhly takové síly, že začaly expandovat i na Apeninském poloostrově. Bylo to v podobné době jako expanze florentská a také to souviselo s výpady milánské signorie (Molho – Raaflaub 1992: 599-601).

Obchodní republiky se nesnažily prvoplánově dosáhnout územního zisku. Jejich chování se spíše soustředilo na akumulaci kapitálu a budování silné aglomerace v bezprostředním okolí města. Benátská aglomerace se zhruba 350 000 obyvateli byla jednou z absolutně největších v Evropě. Janov neměl na budování širšího územního celku příliš vhodné geografické prostředí, jelikož byl obklopen horami (Tilly 1990: 47-48). Koncem 14. století měl obrovskou příležitost zničit svého hlavního konkurenta Benátky ve válce o Chioggiu (1378-1381), v níž vyhrál několik důležitých bitev, a dostal se k samotnému dobývání města, které však nedovedl dotáhnout do konce. Válku sice formálně vyhrál, ale výsledek války hovořil ve prospěch Benátek. Obě republiky se finančně vyčerpávaly. Janov zažíval roztržky patricijských rodin, zatímco patricijská třída v Benátkách byla jednotná. Od této chvíle měly Benátky výsadní postavení mezi obchodními republikami až do konce pozdního středověku (Procacci 1997: 62-63). Předmětem vypuknutí války o Chioggiu byl poměrně malý, ale strategicky velmi dobře umístěný ostrov Tenedos. Benátky tento ostrov koupily od Byzantské říše a Janov, kterému byl přislíben, se s tím nechtěl smířit. Tento ostrov měl výhodnou polohu pro kontrolu obchodu v Černém moři, ve kterém Janov již čile obchodoval. Převzetím tohoto ostrova by Benátky získaly výhodnější pozici pro obchod v Černém moři, než měl Janov (Krekič 1980: VI 1-2). Znamením janovského úpadku bylo i střídavé svěřování pod ochranu Milána a Francie.

Janov měl stejně jako Florencie velký veřejný dluh, jehož řešení našel ve vytvoření Banky svatého Jiří, jak se nazýval spolek bohatých rodin. Tato instituce začala spravovat daně a ostatní příjmy města. Postupně Banka svatého Jiří ovládla téměř všechny kompetence, které měl dříve stát. Janov se stal jakýmsi podnikem a bohaté rodiny byly jeho pomyslnými akcionáři. Banka řídila kolonie a dosazovala na vrchní pozice vlastní správce (Procacci 1997: 62-64). Od doby vzniku Banky svatého Jiří začal Janov přesouvat svoji pozornost od obchodu k finančním službám, které hojně využívali španělské králové. Benátky zůstaly primárně u obchodu, který i přes ztráty ostrovů ve Středozezemním moři dokázaly udržovat (Procacci 1997: 92-93).

Pro středověká města obecně a zvláště pak pro obchodní republiky byl důležitý tok peněz, který se v pozdním středověku zintenzivnil. To byl jeden z důvodů rozvoje měst a zesílení měšťanské vrstvy v tomto období. Zajímavou odlišností Itálie byla transformace feudálů do městského systému, která ve většině Evropy neproběhla (Le Goff 2012: 9-10). Výnosy z vlastnictví půdy se v Itálii dostaly hluboko pod výnosy z obchodu a obchod byl naprosto dominantním generátorem bohatství. Kapitál už díky obchodním společnostem nemusel být vázán na jednotlivce a díky již zmiňovanému podvojnému účetnictví byl důkladně monitorován přesun a výnosnost kapitálu (Bryer 1993: 114-115). V Benátkách byl ve velkém poprvé ražen groš, což byly mince větší hodnoty, než se používaly dříve. Potřeba cenově vyšší mince se objevila právě v obchodních republikách a vázala se na výnosný obchod, ke kterému bylo praktičtější platit vyššími mincemi. Pro drobnější platby sloužil denárek při jasně stanoveném poměru - 26 denárků se rovná jednomu groši. Groš byl také vázán na byzantský hyperpyron, a proto funguje mezi obchodníky jasně definovaný měnový systém. Pro porovnání - v Nizozemí se groše zavádějí až o dvě století později, jednoduše proto, neboť rozvinutost obchodu si nevyžadovala takto cennou minci (Le Goff 2012: 23).

Obchodní městské státy stejně jako klasické městské státy ustupují časem moderním státům, které mají lepší ekonomické podmínky. Benátky si uchovaly v 14. a 15. století republikánské principy, kde byla hlavním výkonným orgánem Velká rada a volený dóže (z italského slova *duce* znamenající vůdce) (Čornej 1995: 278). V Benátkách nebyla klasická třída silné nobility, která byla základem pro vznik signorie. Patricijové byli silně zainteresováni do komerčního obchodu a vyhovoval jim stávající stav. V roce 1310 selhal v Benátkách ojedinělý pokus o převrat, který měl na svědomí člen mocné rodiny Tiepolů (Martines 1988: 101). V Benátkách také fungovaly silné cechy a byla zde silná republikánská tradice. Velké území Benátek mělo dva hlavní důvody. Prvním byl obchod a ovládnutí území, na kterém obchod probíhal. Druhým důvodem byla reakce na agresivní expanzivní politiku některých signorií. Republikánské zřízení

se snažilo stabilizovat a posílit své pozice, aby se nestalo cílem expanze těchto nově vzniklých signorií (Molho – Raaflaub 1992: 600-01).

Tato pozice, kterou si obchodní republiky vybudovaly, byla základním kamenem jejich úspěchu. Zlomem se stala komplikace obchodu zapříčiněná obsazením Levanty Turky a zároveň objevením nových obchodních cest Portugalci (Čornej 1995: 298-300). Po tomto zlomu začínají městské státy založené na obchodování ve Středomoří stagnovat a upadat. Jejich role prostředníka obchodu mezi kontinenty se ztrácí a Levanta, která byla výsostným obchodním územím Benátek, je ovládána Osmanskou říší (Buzan – Little: 244-245). Největší zbraní Benátek k zajišťování obchodu nebylo jen mocné loďstvo, ale především schopnost vyjednávat a nastolovat výhodné podmínky, jednak pro Benátky, tak i pro místního vládce, na jehož území obchod probíhal. K této shodě docházelo zpočátku i s Osmanskou říší, ale jak stoupala moc Osmanské říše jako impéria, požadavky na benátské obchodníky se zvyšovaly. Proto zde vzniká střet mezi benátským kapitálem a osmanským donucováním, který přinesl úpadek benátských příjmů plynoucích z klíčových obchodních cest na osmanském území (Tilly 1990: 52-53).

Nutno podotknout, že Janovu se o několik desítek let později podařilo na krátkou dobu předstihnout všechna západní obchodní centra. To už byl však poslední výkřik prosperity, která byla s obchodními městskými státy svázána v pozdním středověku. Navíc vzestup Janova byl vázán spíše na finanční služby než na klasický obchod (Čornej 1995: 223-224).

Rád bych zdůraznil významnou roli Benátek při obraně Itálie před expanzí Osmanské říše. Obava a strach z Turků byly v Itálii značné. Například v roce 1480 byl proveden útok na jih Itálie, kde bylo s'ato na 800 mužů, protože nechtěli konvertovat k islámu. Takovéto činy cizího aktéra přinášely pocit nejistoty. Benátky měly vůdčí roli při námořní obraně. Jejich zájmy byly dvojí - jednak obrana křes'tanské víry před bezvěrci a také obrana vlastních lukrativních obchodních pozic, které městu dodávaly moc a kapitál. Obrana křes'tanské víry byla velice důležitá a tvořila jistou image Benátek především v 15. století.

(Soukup – Svátek 2010: 159-167). Ale již v polovině 14. století byla pořádána křížová výprava proti Turkům. Benátky na ni poskytly šest z dvaceti galér, které se výpravy účastnily. Navíc celé přípravy na výpravu hostily často přímo Benátky nebo nějaký Benátkami ovládaný ostrov ve Středozemním moři. Finanční a vojenské kapacity, které Benátky poskytovaly v boji proti Osmanské říši, se zdají zásadní při obraně Apeninského poloostrova. Nebýt těchto benátských aktivit mohl se Apeninský poloostrov stát úspěšným předmětem osmanské expanze (Soukup – Svátek 2010: 24).

5 Městské státy - pohled myslitelů doby

Dante Alighieri tvořil svá díla na počátku 14. století. V této době celý evropský křesťanský svět náležel pod dominanci papeže, který měl výraznou převahu i nad mocí císařovou. Evropa však i přes to je zmítána mnoha konflikty. Francouzský král Filip Sličný se na základě prvních učeních o národním státě snaží odtrhnout od říše. V Itálii je situace mnohem méně přehledná, protože zde soupeří mnoho městských států a v těchto státech jsou ještě různé strany i názorové proudy střídající se často u moci.

Dante Alighieri viděl slabost městských států v jejich permanentním konfliktu, který je oslaboval. Dante neviděl zásadní rozdíl mezi městským státem a královstvím. Království ale řadil na vyšší stupeň. Hlavním důvodem bylo to, že viděl slabiny městských států, které národní monarchie neměly. Itálii chyběl pocit vlastenecké soudržnosti, proto Dante vyzdvihuje společný jazyk, který spojuje s rozumem. Itálii nazývá koněm bez jezdce, jezdce myslí panovníka, který by chod Itálie stabilizoval a ochránil podobně, jako tomu bylo za Augusta v římské říši. „Dante tedy předpokládá jednotnou vládu a jednota vlády má být u něho zaručena jednotlivcem“ (Kudrna 1964: 121-122). Pocit vlastenecké soudržnosti nahrazoval patriotismus k městům, ve kterých se obyvatelé narodili. Bylo by omylem řadit Danta mezi příznivce signorií (tyranských vlád jednotlivce). Těmi Dante naopak opovrhne a vidí v nich jen další fázi úpadku Itálie. Městské státy v severní Itálii právě přecházely za Dantova života ve velké míře pod vládu signorií a tak si v samotné Božské komedii autor posteskuje, že všechna italská města jsou plná tyranů (Skinner 2008: 408-409). Místo mnoha signorií by Dante raději viděl Itálii pod autoritou císaře jako mnoho ghibellinů. Císař by měl moc ukončit sváry, které tak sužují Itálii a lidé by konečně mohli žít v míru. Více soudobých spisů signorie chválilo pro větší stabilitu, kterou městům poskytovala. Francesco Petrarca věřil, že signorie dokáží zaručit svým občanům život ve svobodě a bezpečí. Vládu signora stavěl nad vládu republikánskou. Jako nespornou výhodu uváděl dlouhou trvalost signorií (Skinner 2008: 409-411).

Marsilius z Padovy považoval za zákonodárce samotné měšťanstvo, což kontrastovalo s feudálním pojetím práva, v němž panovník pouze vykládá „božskou vůli“. Marsilius naopak preferuje zástupce z řad měšťanstva, kteří budou podrobovat kritice staré zákony a vytvářet nové. Tito zástupci by mohli být voleni buď shromážděním lidu, nebo každý ze stavů vybere své odděleně. Hotové zákony by ještě před tím, než vejdou v platnost, měly být podrobeny dotazům a stížnostem shromáždění občanů (Kudrna 1964: 134).

Další z myslitelů Bartolus řeší vznik nových států a italských městských států (také jeho rodnou Perugii). Bartolus navazuje na učení Aristotela a jeho polis, neboli městský stát. Vyzdvihuje koncept *politeiá*, zjednodušeně vládnutí všech ve prospěch všech, které vychází z Aristotelových členění forem vlády. Hovoří o republikánské formě vládnutí fungující v době římské, kdy Řím ještě nedosahoval rozměrů impéria. Tato republikánská forma je dobře přenositelná podle Bartoluse například na města jako Pisa nebo Siena. Rozbroje uvnitř měst jsou podle něj zapříčiněny vládou oligarchie. Bartolus podobně jako Marsilius věří, že vládnout by měla vrstva měšťanstva (spíše zámožného) a lůza by měla být vyloučena. V té době vládne ve většině Itálie tyranie a podle jeho představ to funguje hlavně v Perugii, v níž za jeho života byl zajištěn vnitřní pořádek právě vládou měšťanstva. Bartolus také vidí velkou sílu v ceších, v nichž by měla být soustředěna vládní moc. Zároveň si myslí, že vyloučení šlechty z vlády by prospělo míru a prosperitě města (Kudrna 1964: 135-138).

Výkon vlády viděl Marsilius z Padovy i Bartolus podobně. Lidé si volí své zástupce, a tedy lid nevládne přímo. Oba se staví proti nahodilému výběru zástupců. Orgánem pro zákonodárnou moc je parlament, nebo shromáždění lidu. Z tohoto orgánu se volí ještě užší rada, která má na starosti volbu úředníků. Shromáždění lidu jasně určí pravomoci úředníků, kteří se jimi musejí řídit (Kudrna 1964: 139). Marsilius uznává jen jedno právo, a to je právo pozitivní, donucující. Jednotná výkonná moc ovládá všechny složky společnosti i duchovenstvo. Volební právo mělo být omezené, protože se bere na vědomí také kvalita občanů (Hay 2010: 50).

Bartolus si myslí, že církev by se měla řídit daňovými pravidly města bez výjimky. Důvod spatřuje v tom, že církev je příliš bohatá v porovnání s měšťanstvem. V zájmu města mělo být i ostré potírání falešných kleriků (Kudrna 1964: 140).

Dante Alighieri i Francesco Petrarca chtěli v Itálii mír a ukončení svárů. Dante viděl ideál v jednotné Itálii pod silným monarchou a signorie považoval za krok špatným směrem. Naopak Petrarca v signoriích viděl krok kupředu, který zajistí bezpečí a svobodu pro obyvatele městských států. Jiný myšlenkový proud, guelfský, vidí budoucnost Itálie, jestliže bude spravována papežskou autoritou. Vize Bartoluse ani Marsiliuse z Padovy nebyly v pozdním středověku příliš následovány. Nepříliš častá republikánská zřízení měla tendence k silné oligarchizaci spíše než k ideální vládě širšího počtu občanů.

6 Forma politického zřízení

Městské státy můžeme označit jako polycentrické systémy, což znamená, že neměly jen jedno jasně vymezené centrum moci, ale bylo zde více aktérů na různých úrovních. Aktéři spolu byli v konfliktu o moc – konfliktní tedy nebylo jen prostředí městských států, ale boj o moc probíhal i v samotném městě. Podoba konfliktu a aktéři se lišili město od města, což se otisklo do podoby politického systému, který ve městě fungoval (Lantschner 2015: 1-2).

6.1 Městská komuna

Městskou komunou můžeme v širším pojetí označit jako svobodné město bez závazků k cizím feudálům. Komuna se mohla udělovat jako soubor určitých výsad, ale spíše si města tato práva vynutila. Jedná se o práva soudní, vojenská a dokonce i hospodářská. Nemuselo to být město jako celek, ale stačilo společenství zámožných občanů, kteří komunu vytvořili. Města začínala disponovat výsadami, jež dříve mohl udělovat jen císař nebo feudál, například výsady místního trhu nebo svobodné plavby. V Pise přechází vrchní práva na kolegium dvanácti volených měšťanů přebírající císařské pravomoci. V některých případech získává město kontrolu i nad církevním majetkem, aby tímto zásahem byla moc církve v městě oslabena. Do italských měst přesídlovala šlechta a snažila se profitovat z městského hospodářství. Města si vymínila, že šlechtici musejí trávit přesně určený čas na území města a také odevzdávat část svých výdělků. Venkovští šlechtici se tedy přemísťují do měst, v nichž zastávají různé úřady. Zůstávají jim pozemky, ale ztrácejí však moc soudní, která přechází na město. Ve 13. a 14. století městská obchodní třída a feudálové začínají částečně prolínat a tvořit vládnoucí třídu města - *nobiles* (Kudrna 1964: 22-25). V pozdním středověku byl vliv a dosah císaře na města v severní Itálii již spíše formální. Města měla jasnou autonomii a dokonale ovládala okolní *contado*. Města spravovala občanská vláda nebo rada, která měla různou míru vlivu na místní dění.

Vrchní úřední a soudní moc měl povětšinou podesta řídící celou administrativní síť města, od výběru daní, přes správu silnic a vodních cest, až například po zásobování a obchod. Podesta často pocházel z cizího města, aby byla zaručena jeho nezávislost (Molho – Raaflaub 1992: 591- 595).

Podestové měli k dispozici různé nástroje, kterými udržovali pořádek ve městě. Podesta v Boloni měl speciální jednotku sto mužů. Tato jednotka se soustředila na osoby, které byly přívrženci minulých vládnoucích rodů a také ničila majetek lidí vypovězených z města (Kudrna 1964: 52).

6.2 Signorie

Téměř zároveň s příchodem pozdního středověku se začíná v italských městských státech objevovat staronový styl vládnutí. Nový svým názvem „signoria“ a starý způsobem realizace, jedná se totiž o tyranskou vládu jednoho muže. Nejvyšší úředník v komunách byl v převážné většině měst podesta. Tento úřad umožňoval být vrchním velitelem vojsk města, kapitánem lidu, rektorem cechů a jiné. Koncil nebo rada v obdobích neklidu mohly pravomoci podesty ještě zvýšit a to až do rozměrů, kdy se vlastně stával neomezeným vládcem. Jsou známy případy, kdy se mandát podesty stal doživotním, a nakonec i dědičným (Martines 1988: 94). Také významné rodiny si často chtěly uzurpovat daleko větší moc, než dovolovala republikánská tradice. Na hraně se ocitla několikrát i Florencie, ale u ní se nevytvořila klasická signorie. Byl zde jen dominantní vliv některé z významných rodin, jak tomu bylo v případě rodů Albizziů nebo Medici (Hibbert 1997b: 37).

V italských městech získávaly určité rodiny nebo jednotlivci dominantní vliv, který se přelévat až ve vznik signorie. Projevovalo se to od menších měst, jako byla Treviso, Padova nebo Ferrara, až po významnější města, jako byl Milán, kde se k dominantnímu vlivu koncem 13. století dostala rodina Della Torre. Absolutní uchopení moci v městě nebylo většinou přímé a rychlé, ale byla to dlouhodobá práce na obsazování důležitých míst v městské správě a rozšiřování vlivu. Například milánskou signorii Viscontů založila nenávist a občanská válka mezi lidem – střední vrstvou (*popolo*) a bohatými rodinami

patricijů (*nobilitou*). Z této občanské války za podpory *nobility* se zrodila viscontská signorie, kterou založil Ottone zastávající úřad arcibiskupa (Martines 1988: 95-96). Vznik signorie neznamenal absolutní konec městské rady, byl to spíš její odsun na druhou kolej a přesunutí hlavního těžiště moci ve prospěch signora (pána), který nesl odpovědnost za stabilitu města, státu. Již výše zmínění Viscontiové si udrželi moc v Miláně až do poloviny 15. století, kdy je vystřídal rod Sforzů, jmenovitě kondotiér Francesco Sforza. Zajímavým milníkem pro Milán byl rok 1395, kdy městu udělil římský král Václav IV. vévodský titul a položil tedy základ milánskému vévodství (Čornej 1995: 277-278).

Dvěma zásadními spouštěči vzniku signorií byly války a finanční krize. Válka vyvolávala strach a vytvářela prostor pro schopného signora. Finanční krize měla stejný efekt, ale nebyla podmínkou pro špatný finanční stav státu. V podstatě stačilo, pokud se začalo špatně vést významným patricijským obchodníkům, kteří měli ve městě podstatný vliv. Válka měla souvislost s finanční krizí, protože právě časté válečné výlohy většinou odčerpávaly značnou částku z rozpočtu města. Podstatným faktorem byla také politická nálada a náklonnost početné *nobility*. Tito lidé měli velký vliv na podobu a způsob řízení města, obzvláště v době komuny (Martines 1988: 96).

Jak jsem zmínil výše, signorie vznikaly většinou za podpory *nobility*, ale nebylo tomu tak ve všech případech. Signorie ve Veroně a Mantově byly ustaveny za podpory *popolo* (tedy střední vrstvy) a cechů. Soužití silné signorii a funkčních cechů nebylo slučitelné, proto vždy jeden z těchto orgánů byl zatlačen do pozadí (Martines 1988: 97). V Padově byl signor zvolen, a to v době, kdy vedla válku s Veronou. Neobvyklá shoda vládnoucích guelfů a opozičních ghibellinů nastala v situaci, kdy městu hrozilo bezprostřední nebezpečí (Martines 1988: 98). Nástup signorie většinou provázejí ekonomické zvraty a lidé, kteří byli dříve bohatí, ale nepodporovali signora, přicházejí o majetek a v krajním případě jsou vyloučeni z města. Naopak lidé podporující signora se dočkali majetkových darů nebo dosazení do městského úřadu. Ve Ferraře

nebo Mantově po přechodu k signorii si přívrženci a známí vítězné strany přišli i k většině venkovského majetku (Martines 1988: 99-100).

V prostoru italského severu můžeme najít mnoho subjektů zapojujících se do mezistátní interakce. K hlavním a nejvíce zjevným patří sama města, která jsou ovládána různými skupinami a rodinami. Guelfové a ghibellini velice štěpili společnost a dávali vzniknout mnohé nestabilitě ve městech. Jedni příznivci papežství a druzí císařství. Guelfové z jednoho města mohli pomoci guelfům z jiného města k uchopení moci, i když města byla rivalská. Tak se stalo, když guelfové z Pisy pomohli uchopit moc guelfům ve Florencii a Luce. Například ghibellini z Florencie se připojili k císařským vojskům a pomohli drancovat okolí Florencie a vypalovat vesnice. (Martines 1988: 100). Tyto strany tvořily aliance napříč celými regiony a stávalo se, že dopomohly k moci signorům v celých regionech. Drtivá většina signorů, kterým se podařilo ustavit trvalou a stabilní vládu nad městským státem, vykazovala společné znaky. Většinou se jednalo o členy *nobility* pocházející ze staré feudální rodiny. Již před jejich ustavením signorie oplývaly velkým majetkem a mocí, proto se jim podařilo přesvědčit vůdce stran, aby je podporovali jako signory. Nepříznivé podmínky pro vznik signorie měla města, která byla založena na obchodní a průmyslové tradici. V těchto městech byla třída nobility převálcována či přetransformována do třídy obchodníků. Mezi tato města můžeme zařadit Janov, Florencii, Luccu, Boloňu nebo Sienu. Naopak vysoký podíl zemědělství a z něj plynoucích výnosů byl příznivou podmínkou pro vznik signorie. V těchto městech byly potlačeny obchodní společnosti a jediným obchodem byl prodej převážně zemědělských surovin. Lidé zabývající se zemědělstvím měli větší sklon k podpoře signorie než řemeslníci nebo obchodníci. Do této kategorie lze zařadit města Mantova, Verona nebo Treviso (Martines 1988: 101-102).

Některé signorie zaznamenaly úspěch a všestranné uznání, například již zmiňovaná vláda rodu Viscontů v Miláně nebo signorie ustavená v Padově. V těchto městech signorie přinesla stabilitu, ekonomickou prosperitu a relativní občanský klid. Papežský stolec ani císařská koruna, tedy dvě autority,

kteře se přely v Itálii o vliv, zásadně proti signoriím nevystupovaly a snažily se je dostat na svoji stranu. Signorie se snažily svoji legitimitu doložit právně, a proto mnoho právníků pracovalo na doložení nároků na vedoucí pozici v městě, státě (Martines 1988:102-103). Signor v drtivé většině případů nechává legislativní orgán, ale připraví jej o pravomoci a také zužuje počet účastníků. Navíc členy legislativního orgánu jmenuje, což mu dává dostatečnou kontrolu. Struktura úřadů zůstává stejná, nebo se mění jen málo (Martines 1988:102-104). Podesta, nebo jak tomu bylo, v Miláně vikář, je vrchní administrativním úředníkem. Ten předsedá radě nebo jinému původně legislativnímu tělesu. Vykonává rozhodnutí, která mu signor nařídí, tedy vydává dekrety nebo nařízení. Tvoří jakéhosi prostředníka mezi vládcem (signorem) a ovládanými obyvateli města. V Miláně signorie dokonce vytvořila vlastní orgán, který získal faktickou moc. Všichni členové byli jmenováni signorem a jednalo se především o zkušené vojáky a právníky. Faktickou moc si samozřejmě držel signor a tento orgán sloužil jen ke konzultaci (Martines 1988:107). Pokud budu signorii jako typ vlády generalizovat, pak jejich síla postupem celého 14. století stoupala. Papežská a císařská moc pomohly legalizovat tyto režimy, proto se rody Gonzágů, Viscontů, Este a další staly úspěšnými vládci městských států v severní Itálii (Martines 1988:108).

Signorie byly silně spjaty s armádou. Uprostřed města se většinou vyjímala dobře střežená pevnost. Fenomémem severní Itálie byly žoldnéřské armády, ve kterých sloužili vojáci, převážně z Francie a německých zemí. Ti byli najímáni na krátké kontrakty téměř všemi městy. Kolem roku 1400 se více začíná klást důraz na italské vojáky. Každé opevněné město disponovalo velkým počtem jednotek s kušemi, které dovedly odrazit útoky (Martines 1988:108). Většina signorů, neboli absolutních vládců měst, se snažila politické chyby a chybná rozhodnutí svalovat na přetrvávající rady nebo koncily. Sami se snažili vystupovat jako obhájcí křesťanství a jakýchsi utilitaristických hodnot (zjednodušeně největší štěstí největšímu počtu). Reálně se však snažili udržet a rozšířit moc. Jedním z nejvýraznějších signorů byl Giangaleazzo z rodu milánských Viscontů, který se chopil moci v Pise, Padově a Veroně. Tento signor

dával velkou důvěru úředníkům, právníkům a účetním, kteří se starali o funkční fiskální politiku města (Martines 1988:109- 110). Giangaleazzo přinesl do Itálie všeobecné konflikty týkající se mnoha aktérů. Předtím byly v oblibě především konflikty lokálního charakteru s nízkým počtem aktérů (Procacci 1997: 61).

Po úmrtí posledního signora z rodu Viscontů skončila jedna z nejdelších a nejspíše nejznámější signorie na území Itálie. Iniciativy se chopily elity, které obklopovaly posledního signora a daly vzniknout Ambrosiánské republice. Ta však nefungovala dobře a postihly jí klasické porodní bolesti, které zažívala většina komun a republik. Změny proběhly velice rychle. Původní elity, které měly zásadní vliv na vznik republiky, chtěly podobné zřízení, jako viděly v Benátkách. Milán byl ale zcela odlišný a lidé byli dlouhou dobu zvyklí na signorii. Republika byla nestabilní a mnoho skupin lidí se chtělo podílet na moci. Po necelých třech letech se částečně dobrovolně stává Milán opět signorii. Tentokrát pod již zmiňovaným kondotiérem Francescem Sforzou (Martines 1988:140- 142).

Obrázek 4. Územní zisky Milána za vlády signorie Viscontiů

Zdroj:

http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/shepherd/italy_1494_shepherd.jpg, 3.
2. 2016

7 Mezistátní vztahy a interakce

Tuto kapitolu zaměřím na vztahy, které k sobě města měla, a síly působící na jednání města zevnitř. Jelikož toto téma prostupuje téměř celou mou práci, proto tato kapitola bude působit jako rozšiřující a doplňující. Zároveň se budu vracet ke kapitolám předešlým. Začnu expanzí a zobecním ji. Příklad expanze ve Florencii jsem uvedl výše a postup s jakým přistupovaly k ovládanému území Benátky. V italském prostředí byla expanze častá, ale nesoustředila se na velká teritoria. Expanze se primárně týkala rozšíření *contada*. Pohlčení rivala byl velmi vzácně vídaný jev. Celý systém městských států pozdního středověku oslabovala četnost aktérů a jejich překrývající se nároky. Nejedná se jen o samotná města, kterých bylo mnoho, a navzájem se oslabovala bojem mezi sebou. Dále zde přetrvával boj papeže s císařem o autoritu nad městskými státy. Další boje probíhaly mezi heterogenním osazením města, v němž se snaží každý prosazovat své zájmy. Tento systém se stal neudržitelný a ustoupil modernímu státu, ale v době pozdního středověku prožíval svůj vrchol a poskytoval podmínky pro nebývalý kulturní rozvoj (Buzan – Little: 244-245).

Při pohledu na podobu mezinárodního systému vycházím z anglické školy, ke které se řadí také Barry Buzan. Tato škola kategorizuje tři přístupy mezinárodního systému, podle vnímání tří známých filozofů. Nejvíce průsečíků můžeme najít v hobbesovské podobě mezinárodního systému, pro který je charakteristická válka a rovnováha moci. Válka byla trvalým prvkem téměř po celé sledované období. Snad jen v období po míru z Lodi následoval relativní klid, neboť válka téměř absentuje. Jedním z důsledků proč se konflikty neřešily válkou, byl stav, který je druhým definičním bodem hobbesovského mezinárodního systému, a to rovnováha moci. Velkou roli v tomto systému hrají velmoci, které sice na Apeninském poloostrově chyběly, ale Francie často z pozice velmoci do systému vstupovala (Buzan – Little: 103-108).

Buzan a Little vydělují čtyři typy interakce: vojenskou, politickou, ekonomickou a společenskou. Přítomnost těchto interakcí vytváří mezinárodní

system. Na vojenskou interakci je třeba vysoké interakční kapacity, stejně tak na politickou. Mezi méně kapacitně nákladnou řadíme společenskou interakci, ale také u ní je možné pomaleji sledovat výsledky (Buzan – Little 2000: 90-94). Interakce v severní Itálii byla velmi čilá. Válka a diplomacie probíhaly téměř nepřetržitě. I ekonomické a společenské interakce probíhaly v rámci Itálie ve velké míře. Mezinárodní systém na Apeninském poloostrově splňuje tedy i náročnější definice na množství různých kapacit. Itálie netvořila jen vlastní mezinárodní systém, ale byla také díky obchodním vztahům součástí širších interakčních sítí. Běžné byly i specifictější formy interakce, jako například hospodářská blokáda (Molho – Raaflaub 1992: 603-604). Touto praktikou se snažil tehdy z pozice uherského krále Zikmund Lucemburský vyhnat Benátčany z dalmatského pobřeží, avšak neměl na to dostatečnou ekonomickou sílu. Benátky jako aktér se více soustředily na vztahy mimoitalské, než na vztahy v samotné Itálii. Podobně na tom byly i ostatní obchodní republiky (Čornej 1995: 256). Na příkladu Dubrovníku, což bylo významné obchodní centrum na jihu dalmatského pobřeží, lze ilustrovat, jak zásadní roli měly italské městské státy v tomto prostoru. Na začátku 14. století byl Dubrovník pouze pod volnou ochranou Benátek, ale obchodu se účastnily velmi čile i mocné florentské obchodní rodiny. Ve Florencii i přesto, že v této době neměla téměř žádné námořní kapacity, rodiny z tohoto města bohatly z obchodu, a tím přinášely profit celému městu. Probíhal zde například import obilí z jižní Itálie. Později Dubrovník spadl do područí Benátek a stal se důležitým komponentem benátské obchodní moci (Křerič 1980: 25-30). Protože byl obchod s obilím pro Florencii velmi důležitý, zprostředkovávala tuto zásadní komoditu jiným městům, jak můžeme vidět na příkladu Dubrovníku, ale také ji potřebovala pro vlastní obživu. Samotné toskánské zemědělství se totiž nesoustředilo primárně na pěstování obilí k bezprostřední obživě, ale hlavně na polích produkovalo vzácnější komodity, jako víno nebo olivy. Z těchto surovin byl větší profit a zemědělství takové skladby se dá považovat za více rozvinuté. Pokud byla poptávka po nějaké komoditě, tak se zemědělství přizpůsobilo této poptávce. Úkolem obchodníků bylo komoditu od místa svého vypěstování dostat k místu,

kde bude nejvýhodnější ji prodat a to při co nejmenších rizicích dopravy (Braudel: 290-292).

Pozdní středověk v italských městech byl plný převratů režimů a vnitřních bojů o moc. Jak jsem rozebíral v kapitole věnované signoriím, ve městech existovalo mnoho různých skupin usilujících o moc. Od guelfů a ghibellinů, přes mocné rodiny *nobilites*, až po významné obchodníky a měšťany. Pokud získala skupina moc ve městě, distribuovala ji i do své diplomacie. Když však došlo k převratu režimu ve městě, došlo i k velké turbulenci diplomatických vztahů a někdy i k jejich naprostému otočení. Co naopak diplomacii na Apeninském poloostrově pomáhalo a zjednodušovalo ji, byl již zmiňovaný společný jazyk. Ten nejenom vytvářel dojem kulturní spřízněnosti, ale také pomáhal v komunikaci mezi městy. Pravidla aliancí, dohod nebo příměří byla jasně pochopitelná pro všechny aktéry. Zkracovala se také reakční doba jednání (Molho – Raaflaub 1992: 604-606). Diplomatické styky byly intenzivní napříč formou zřízení, které bylo praktikováno ve městě. Když signorie byla silná a trvalá stala se jedním z nejlepších diplomatických partnerů. Měla totiž předvídatelné chování v dobrém slova smyslu a jiné skupiny do vnější diplomacie vůbec nepouštěla. Navíc byla povětšinou dědičná, takže se postoj města ani zásadně po úmrtí signora nezměnil. Republiky byly v tomto směru méně vypočitatelné a rozhodné (Molho – Raaflaub 1992: 610). Ve Florencii měl rod Medici dominantní vliv na směřování města, proto se staral i o diplomacii. Například milánský diplomat trvale žil ve Florencii a byl ubytován přímo v paláci, který patřil rodu Medici. Republikánské zřízení zde formálně bylo, ale za vlády rodu Medici bylo značně oslabeno a těžiště moci se přesunulo spíše k hlavnímu představiteli tohoto rodu. Také řešení konfliktů a diplomatických akcí bylo pod správou příslušníků a pověřenců rodu Medici. Slabostí Florencie byla její vojenská síla, která se skládala především ze žoldáků. Naopak na diplomatické rovině byla velmi obratná a dosahovala svých cílů, jak jsem uvedl ve druhé kapitole. Při vyjednáváních o míru si uměla Florencie prosadit své zájmy. Proto se stala stejně jako Milán součástí pěti nejmocnějších útvarů v Itálii v polovině 15. století. Doplňovaly ji Benátky, papežský stát a Neapol.

Těchto pět států udržovalo úzké diplomatické vazby, které pro ně byly existenčně důležité. Mezi těmito státy nastala v polovině 15. století rovnováha sil, která vedla spíše k diskuzi než k válce. Přetrvaly i menší městské státy, jako Mantova nebo Siena, které měly pozici nárazníkových států (Molho – Raaflaub 1992: 611-613). Významným datem, které souvisí s rovnováhou moci, je mír z Lodi z roku 1454, který ukončil dlouholetou válku na poloostrově a ustavil relativní pořádek na následujících čtyřicet let. Jiná významná města byla pohlcena velkými městskými státy, které se proměňovaly ve státní útvary. K pohlceným patřila například Pavie nebo Verona. Tato města nejdříve přešla pod správu vlastních signorů a nakonec byla připojena k městským státům ze silné pětky. Vztahy mezi slabšími a silnějšími městy byly řešeny bilaterálním jednáním a dohodami. Připojeným městům zůstaly některé pravomoci jako svobodnému městu. Jiné pravomoci byly regulovány nebo omezovány novým hlavním městem. Florencie i Benátky často expandovaly do měst pod záminkou zastavení místního signora a znovu nastolení republikánských hodnot. Města opravdu signora potlačila, ale místo předání vlády místním orgánům si podržela široký vliv a vlastně město anektovala do svého území (Molho – Raaflaub 1992: 613-615). Vláda nad nově získaným městem probíhala obvykle podle dvou scénářů. Prvním bylo úplné sebrání pravomocí dobytého města a správa úředníků, kteří do města byli dosazeni z centra. Výhodnější, co do stability, bylo začlenění nějaké části místních patricijů. Ti byli v různé míře centru odpovědní hlavně daněmi, které do centra plynuly. I po úpadku městských států byly využívány vyspělé diplomatické praktiky u států moderních (Tilly 1990: 25).

Obrázek 5: Politická mapa Itálie roku 1494

Zdroj:

http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/shepherd/italy_1494_shepherd.jpg, 3.

2. 2016

8 Závěr

Městský stát jako forma teritoriálně-mocenského zřízení nabyt na území Itálie specifického a významného rozměru. Města dosahovala velkých populačních stavů a být měšťanem těchto měst s sebou přinášelo jisté výhody a prestiž. Městské státy v Itálii jsou plné různých společenských tříd a názorových proudů. V každém městském státě jsou síly mezi těmito třídami a proudy odlišné. To vytváří různé politické zřízení, kde mají dominantní pozici různé skupiny obyvatel, například poměrně dobře sladění patricijové a republikánská tradice mají na benátském úspěchu obrovský podíl. Vize Danta o sjednocené Itálii s monarchou v čele nedošla v pozdním středověku naplnění a Itálie se utápěla v mnoha konfliktech. Městské státy šly odlišnou cestou a místo širšího teritoriálního donucování dokázaly na malém teritoriu koncentrovat a akumulovat obrovské množství kapitálu, který byl v některých případech použit na rozšíření území spravované centrem.

V průběhu pozdního středověku lze sledovat nejen trend proměny formy zřízení městského státu, ale také transformaci a vzestup především tří městských států. Jedná se o Florencii, Benátky a Milán. U všech tří jsem se snažil odhalit příčiny a stimuly, které vedly k vzestupu a budování širšího organizačního systému podobného spíše státu, nežli městu. Cesta Florencie k hegemonnímu postavení v Toskánském regionu byla zdlouhavá a nepřímá. Pro přehlednější orientaci jsem použil členění do tří období podle Connella. V prvním období je zřetelný důraz na konsolidaci *contada* a obrannou politiku. Druhé období se nese ve znamení vytvoření obranné zóny kolem *contada* a umně vedené diplomacie, díky které Florencie neinkasovala drtivější porážky - naopak zvítězila v boji se svým tradičním rivalem - Pisou, kterou oslabilo pro období následující. V něm nastává teritoriální expanze a pohlcení mnoha měst. Tím nejzásadnějším byla již zmiňovaná Pisa, která Florencii poskytla také veledůležitý přístup k moři, který u ní do té doby absentoval a brzdil nejen obchodní aktivity. Významné znaky, které s každým dalším obdobím byly více prohlubovány, byly důraz na žoldnéřskou armádu, a na to téměř vázané

neúměrné zadlužování. Obojí podle mého názoru Florencii velice sužovalo a limitovalo. Žoldněřská armáda nebyla efektivní a příliš drahá. Naopak mezi veskrze pozitivní faktory ovlivňující vzestup Florencie bylo republikánské zřízení, které bylo v některých fázích silně ovlivněno oligarchickými tendencemi, výborně vedená diplomacie a silné zázemí bohatých měšťanů.

Druhým městským státem, na nějž se zaměřila tato práce, byla obchodní republika Benátky. Rozebíral jsem ji v kapitole společně s Janovem, protože jejich vývoj a praktiky vzestupu byly do určité chvíle velice podobné. Nakonec se Janov stáhl z některých důležitých obchodních stanovišť a začal se věnovat finančnímu sektoru. Úspěch těchto městských států probíhal odlišně. Benátky se dlouhou dobu soustředily na obchod a profit z něj plynoucí. Poté se však začaly věnovat i kontinentální expanzi. Benátky podobně jako Florencie měly republikánské zřízení, které bylo z velké části v moci bohatých obchodníků, kteří dokázali akumulovat kapitál a následně ho využívat k dalšímu obchodování především ve formě dálkového obchodu s luxusním zbožím. Obchodní republiky měly dokonale zvládnuté podvojně účetnictví a další praktiky, které jim poskytovaly nespornou výhodu při akumulaci kapitálu. Po změnách obchodního prostředí, kdy byla klíčová obchodní oblast Levanta ovládána Osmanskou říší a téměř zároveň Portugalci objeveny jiné možnosti obchodních cest, se benátská pozice v mezinárodním systému propadá v přímé závislosti s propadem objemu obchodu, jež tímto centrem procházel.

Posledním městským státem je Milán, který jsem trochu netradičně představil v kapitole věnované signorii. Právě toto město se totiž stalo nositelem nejdéle fungující signorie v Itálii. Signorie jako forma zřízení v pozdním středověku vyvstávala ve většině měst a fungovala za fasádou komuny. Milán byl prvoplánově více vojensky založen než předešní dva aktéři. Na to měla vliv i forma vlády, jelikož signorie obecně byly více militantněji laděné než republiky. Milán byl také jedním z průkopníků moderní diplomacie, která se na Apeninském poloostrově v pozdním středověku rozvinula. Nejvýraznější vojenský výpad Milánské vévodství učinilo za vlády Gian Galeazziho Visconti,

když byla obsazena významná města, jako Pisa a Verona. Tento milánský výpad, ale v konečném důsledku přinesl územní zisky spíše Florencii a Benátkám. Ty v reakci na obranu před Milánem rozšířily svá území trvaleji.

Pokud se tedy podívám na všechny tři zmiňované městské státy, tak jsem došel k závěru, že každý vsadil na odlišnou cestu vzestupu. Nelze úplně generalizovat, že republika byla vhodnější způsob zřízení než signorie, protože proč by se města od republiky v takové míře jinak odvracela. Republika přinášela častou nestabilitu a konflikt mezi vrstvami města. Podmínkou pro fungování republiky je určitě úspěch v komerční sféře a jistá shoda mezi vedoucími aktéry státu. Jakmile nastává nějaký širší konflikt, je přechod pod signorii určitou shodou pro všechny.

Interakce mezi městskými státy byla intenzivní. Můžeme vidět jisté znaky mezinárodního systému Apeninského poloostrova, který však není uzavřený. Ve všech rovinách přesahuje za své hranice, ale mnohem více čilý je ve svém rámci. I když tu máme výjimky, například některé obchodní republiky se soustředí hlavně na dálkový obchod a zajišťování chodu tohoto obchodu především ve 14. století. Politická nebo diplomatická interakce byla na vysoké úrovni, jelikož zaostávat v této disciplíně bylo sebezničující. Proto ve Florencii žil stálý diplomat Milána na náklady Florencie. Pro města tyto diplomatické vztahy byly nezbytné, i když stály nemalé náklady. Zajímavou ekonomickou technikou bylo například také embargo. Benátky při jejich obchodní síle mohly značně poškodit obchodníky z méně silných států. Válečné střety byly na území Itálie také velmi intenzivní. Díky vyspělé diplomacii a žoldněřskému typu boje se často měnily strany konfliktu a vytvářely aliance. Forma mezistátních vztahů se značně proměnila po míru z Lodi. Po uzavření míru bylo na italském území pět jasně identifikovatelných nejsilnějších státních útvarů – Milánské vévodství, Benátská republika, Florentinská republika, papežský stát a Neapolské království. Mezi státními útvary panuje rovnováha moci, která vytváří stabilní prostředí. Počet svobodných měst se zredukoval a byla začleněna pod správu městských států z velké pětky. Městské státy, které nebyly začleněny, působily

jako nárazníkové státy. Tento stav přinesl zhruba na čtyřicet let Apeninskému poloostrovu relativní klid.

V své práci jsem několikrát naznačil, že městské státy jako fenomén ustoupily státům moderním. Tedy podle Tillyho donucování bylo účinnější než kapitál. Benátky, které se soustředily v 13. století především na akumulaci kapitálu, přecházejí v pozdním středověku více k donucování a teritoriální expanzi. Takto se snažilo postupovat všech pět hlavních aktérů po míru z Lodi - ukázalo se, že město s malým *contadem* se nemůže měřit s širším teritoriálním státem.

Seznam literatury:

BLOCH, M. (2010). Feudální společnost (Praha: Argo).

BRAUDEL, F. (1983). The Wheels of Commerce (London: Book Club Associates)

BRYER, R. A. (1993). Double-Entry Bookkeeping and the Birth of Capitalism: Accounting for the Commercial Revolution in Medieval Northern Italy. In: ANNISSETTE, M. a kol. Critical Perspectives on Accounting (London: Academic Press Limited).

BUZAN, B. – LITTLE R. (2000). International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations (Oxford: Oxford University Press).

CAVALLAR, O. – KIRSHNER, J. (2011). Jews as citizens in late medieval and Renaissance Italy: the case of Isacco da Pisa (

CONNELL, W. – ZORZI, A. (2000). Florentine Tuscany – Structures and practices of power (Cambridge: Cambridge University Press).

ČORNEJ, P. a kol. (1995). Dějiny evropské civilizace I.(Litomyšl: Paseka).

DEAN, T. (2000). The Towns of Italy in the Later Middle Ages (Manchester: Manchester University Press).

FINDLEN, P. (2003). Beyond Florence: The Contours of Medieval and Early Modern Italy (California: Stanford University Press).

HANAGAN, M. – TILLY, CH. (2011). Contention and Trust in Cities and States (London: Springer).

HAY, D.(2010). Evropa pozdního středověku 1300-1500 (Praha: Vyšehrad).

HIBBERT, CH. (1997a) I. Florencie - životopis města (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).

HIBBERT, CH. (1997b). Vzestup a pád rodu Medici. (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).

- KREKIĆ, B. (1980). *Dubrovnik, Italy and the Balkans in the Late Middle Ages* (Londýn: Variorum Reprints).
- KUDRNA, J. (1964). *Stát a společnost na úsvitě italské renesance* (Praha: ČS akademie věd).
- LANTSCHNER, P. (2015). *The Logic of Political Conflict in Medieval Cities: Italy and the Southern Low Countries, 1370-1440* (Oxford University Press).
- LE GOFF, J. (2002). *Encyklopedie středověku* (Praha: Vyšehrad).
- LE GOFF, J. (2012). *Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie* (Praha: Mladá fronta).
- LE GOFF, J. (2005) *Peníze a život* (Praha: Mladá fronta).
- LE GOFF, J. (1999) *Středověký člověk a jeho svět* (Praha: Vyšehrad).
- MACHIAVELLI, N. (1975). *Florentské letopisy* (Praha: Odeon).
- MARTINES, L. (1988). *Power and imagination – city-states in renaissance Italy* (Baltimore: The John Hopkins University Press).
- MOLHO, A. – RAAFLAUB, K. a kol. (1991). *City states in classical antiquity and medieval Italy* (Michigan: The University of Michigan Press).
- PROCACCI, G. (1997). *Dějiny Itálie* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).
- SHAW, C. (2006). *Popular Government and Oligarchy in Renaissance Italy (Medieval Mediterranean)* (Boston: Brill).
- SKINNER, Q. (2000). *Machiavelli: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press).
- SKINNER, Q. (2008). *Political philosophy*. In: SCHMITT, CH. B. *The Cambridge History of Renaissance Philosophy* (New York: Cambridge University Press).

SOUKUP, P. – SVÁTEK, J. a kol. (2010). Křížové výpravy v pozdním středověku – kapitoly z dějin náboženských konfliktů (Praha: Lidové noviny).

TILLY, CH (1990). Coercion, Capital and European States, AD 990-1990 (Cambridge: Blackwell Pub).

Resumé

This thesis focuses on the international subsystem of late medieval (1300 - 1500) city-states in Northern Italy. The thesis draws theoretically from a combination of analytic frameworks: first, the theory of international systems by Barry Buzan and Richard Little, and second, Charles Tilly's concept of formation of modern statehood based on the distinction and dynamic interplay between coercion and capital. In the first part, a theoretical discussion is presented, where I focus on the concepts needed to analyze the internal and external workings of city-states. In the second chapter my attention focuses on Florence, the three main phases of its development as a city state and its position in the Northern Italian late medieval international subsystem. The next chapter focuses on the so called Merchant Republic and their rival relationships, with special attention paid to the two biggest and most significant – Venice and Genoa. My main stress in this chapter is on the decisive point – the war of Chioggia, when Venice was able to assume the position of a dominant power in the international subsystem. In the final chapter I analysed Milan and the specifics of its system of government called signoria. In conclusion I focus on the varieties of configurations of coercion and capital among the North Italian city states and the various factors (geography, political structure, demography) which impacted the development of the subsystem and individual actors.